

Školské sebapoňatie a kvalita interpersonálnych vzťahov adolescenta

Academic self-concept and quality of interpersonal relationships of adolescent

Miroslava Balážová^{1*}, Marta Popelková²

¹*Katedra psychologických vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre*

²*Katedra psychologických vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre*

Abstrakt

Obdobie adolescencie sa vyznačuje nárastom významu interpersonálnych vzťahov, formovaním self a stupňovaním dôležitosti školského sebapoňatia ako jednej z dimenzií celkového sebapoňatia. Cieľom štúdie bolo skúmať vzťahy medzi školským sebapoňatím a kvalitou interpersonálnych vzťahov s rodičmi, kamarátmi a spolužiakmi u dospievajúcich chlapcov a dievčat. Výskumu sa zúčastnilo 104 gymnazistov (48 chlapcov a 56 dievčat) vo veku 15–20 rokov (AM=17.62; SD=1.10). Použité boli dotazníky Academic Self-Concept Questionnaire (Liu & Wang, 2005) a Quality of Relationship Inventory (Pierce, Sarason, & Sarason, 1991). Výsledky ukázali, že dimenzia školské úsilie u chlapcov má pozitívny vzťah s hĺbkou vzťahu s matkou aj s otcom a školské úsilie u dievčat má pozitívny vzťah s podporou a hĺbkou vzťahu so spolužiakmi. Dospievajúci chlapci a dievčatá sa nelíšili v školskom sebapoňatí. Dievčatá dosahovali vyššie skóre v dimenziách podpora a hĺbka vzťahu s matkou a s kamarátmi.

Kľúčová slova: školské sebapoňatie, kvalita interpersonálnych vzťahov, adolescencia

Abstract

Adolescence is a period which is characterized by an increase in the importance of interpersonal relationships and by search for a balance between relationships with parents and peers. At the same time, self is being formed and the importance of academic self-concept as one of the dimensions of the total adolescent's self-concept is increasing. The aim of study was explore relations between total academic self-concept and its dimensions (academic effort and academic confidence) and quality of interpersonal relationships with significant people in adolescent's life (mother, father, friends and classmates) and its dimensions (support, depth and conflicts). These relations were explored separately for adolescent boys and girls. Intersexual differences in academic self-concept and quality of

---

* Korespondenční autor: Mgr. Miroslava Balážová: KPSV, FSVaZ, UKF v Nitre; Kraskova 601/1, 949 74 Nitra
E-mail: miroslava.balazova@ukf.sk

relationships (including their dimensions) were studied too. Research sample was made by 104 grammar school pupils (48 boys and 56 girls). All four grades of high school were represented in the sample. Respondents were aged from 15 to 20 years old ($AM=17.62$; $SD=1.10$). Two measures were used – Academic Self-Concept Questionnaire (Liu & Wang, 2005) for exploring of adolescent's academic self-concept and its dimensions and Quality of Relationship Inventory (Pierce, Sarason, & Sarason, 1991) for exploring of adolescent's view on quality of his or her relationship with mother, father, friends and classmates. Spearman correlation coefficient, Mann-Whitney's U-test and Student's independent sample t-test were used for statistical analysis. These results indicated that secure attachment and closeness to both of parents (characteristic for dimension depth of relationships) are associated with higher interest in school, motivation to activity on lessons and higher effort to meet school responsibilities in adolescent boys. Academic effort has positive relationship with support and depth of relationship with classmates in adolescent girls. These findings indicate that positive climate in class is important for interest in school and efforts to meet school responsibilities of adolescent girls. Girls are probably compared with classmates and their support and acceptance affects girls' academic self-concept more than in case of adolescent boys. Total academic self-concept and academic confidence aren't associated with dimensions of quality of relationships with parents and friends for adolescent boys and girls. These findings indicate that confidence in one's own school abilities is associated with another variables for pupils. On the parents' side, it can be interest, communication, expectations or feedback about school and school responsibilities. On the peers' side, it can be support or evaluation of school performance and success. On the teacher's side, it can be expectations, feedback or support. Our findings indicate that adolescent boys and girls don't differ in total academic self-concept. Girls reported higher effort and interest in lessons, and they pay more attention to teachers (higher score in dimension academic effort), while boys reported higher confidence in their own school abilities (higher score in dimension academic confidence). These differences in dimensions of academic self-concept weren't significant. Adolescent girls reached higher level in dimensions of quality of interpersonal relationships – support and depth of relationship with mother and friends. Adolescent boys and girls perceived their relationships with classmates as less supportive and less close compared to relationships with parents or friends. These findings are in line with observations of teachers and school psychologists who point to worsening relationships in school classes.

Keywords: academic self-concept, quality of interpersonal relationships, adolescence

---

Úvod

V posledných desaťročiach sa v súvislosti so skúmaním školského prostredia obracia pozornosť odborníkov z pedagogickej i vývinovej psychológie na „humanistický“ aspekt vzdelávania a s ním súvisiace školské sebapoňatie, namiesto dovtedy preferovaného dôrazu na študijné výsledky či motiváciu k učeniu adolescenta. Postupne sa začína presadzovať názor, že úlohou školy je nielen učiť teórie, ale tiež pomáhať každému žiakovi rozvíjať svoj potenciál a formovať jeho sebapoňatie, vypovedajúce o jednotlivcovej viere v seba a vo svoje schopnosti. Sebapoňatie predstavuje významnú moderujúcu premennú, ktorá sa zdá byť hnacou silou k úspechom nielen

v škole. Na jeho zlepšení sa do značnej miery podieľa vzdelávací proces (Van Boxtel & Mönks, 1992; Liu, 2009; O'Neill, 2015; Shavelson, Hubner, & Stanton, 1976).

Školské sebapoňatie nemá dodnes jasnú definíciu, ani štruktúru. V našej štúdií vychádzame z chápania školského sebapoňatia podľa singapurských výskumníkov Liu a Wanga (2005). Autori vychádzali z práce Marsha (1992), merajúcej školské sebapoňatie ako radosť žiaka z práce v škole, aj z práce Battla (1981 in: Liu & Wang, 2005), ktorého škála na meranie školskej sebaúcty hodnotí žiakove vnímanie práce v škole ako príliš náročnej či ochotu vzdať sa, túžbu odísť zo školy. V nadväznosti na tieto práce vytvorili Liu a Wang (2005) dvojzložkovú koncepciu školského sebapoňatia, tvoreného žiakovým vnímaním vlastných kompetencií (dimenzia školská dôvera) a jeho angažovanosťou a záujmom o prácu v škole (dimenzia školské úsilie). Následne autori vytvorili dotazník Academic Self-Concept Questionnaire (ASCQ), ktorý bol validizovaný na vzorke singapurských (Liu & Wang, 2005) i vietnamských adolescentov (Yorke, 2013).

Školského sebapoňatie je ovplyvňované množstvom faktorov. Pod vplyvom interakcií s okolím sa v priebehu života mení, stáva sa viac abstraktným, diferencovaným a organizovaným, viac závislým od vnímania zo strany druhých ľudí. Podstatný vplyv na formovanie sebapoňatia adolescenta majú významní ľudia v živote jednotlivca, najmä rodičia a súrodenci, rovesníci mimo školského prostredia, či spolužiaci a učitelia v škole. Ľudia sa stávajú pre jednotlivca významnými preto, že majú vplyv na jeho osobnosť, nie preto, že plnia určitú rolu alebo zastávajú mocenskú pozíciu. Závery, ktoré si adolescent vytvára ohľadom toho, ako ho vnímajú ľudia v jeho okolí, hrajú významnú rolu v tom, ako bude vnímať seba samého (Bakadorova & Raufelder, 2015; Du Plessis, 2005, Liu, 2009; Qalavand, Srarvazad, Kalanzadeh, Bakhtiarvand, & Roshani, 2013; Shavelson et al., 1976).

Základným sociálnym a socializačným prostredím jednotlivca je rodina. Sociálna opora a podpora zo strany rodičov má významný vplyv na vývin dieťaťa, na jeho pohodu a na vnímanie seba samého (Braun, Marková, & Nováčková, 2014; Du Plessis, 2005; Kratochvíl, 2001). Rodina zostáva aj v období adolescencie dôležitou oblasťou sociálneho života jednotlivca. Vzťahy s rodičmi sa neprerušujú, mení sa len ich obsah a kvalita. Ustupujú vzťahy podriadenosti rodičom a narastá snaha adolescenta o zrovnoprávnenie vlastnej pozície. Rodičia naďalej zostávajú kľúčovými referenčnými osobami pre vlastné sebahodnotenie dospelujúceho (Oravcová, Ďuricová, & Bindasová, 2007; Osecká, Macek, & Řehulková, 2000; Širůček & Širůčková, 2012).

Liu (2000) prináša vo svojej práci prehľad štúdií, skúmajúcich rôzne premenné rodinného prostredia vo vzťahu k sebapoňatiu a sebaúcte jednotlivca. Výsledky týchto štúdií naznačujú, že vrúcnosť a záujem oboch rodičov, ich účasť na živote adolescenta sa javia ako významné vo vzťahu k sebapoňatiu dospelujúceho, kým kontrola zo strany rodičov dôležitá nie je. Podobne bezpečné pripútanie umožňuje rozvíjať pocity dôvery a závislosti od svojich opatrovateľov a prostredníctvom stabilnej a predvídateľnej spätnej väzby rozvíja pozitívne sebapoňatie dieťaťa (Wu, 2009). Rodičia môžu ovplyvňovať aj to, ako adolescent vníma seba samého v úlohe žiaka, aký postoj si vytvára ku práci v škole a školským povinnostiam. Výchovné pôsobenie rodičov, ich očakávania, prejavovanie dôvery v schopnosti adolescenta a pozitívna spätná väzba, týkajúca sa konkrétnych schopností žiaka, ovplyvňujú žiakovu dôveru vo vlastné kompetencie, jeho motiváciu učiť sa, vynaložené úsilie a koncentráciu, čo následne ovplyvňuje aj výsledky dosiahnuté na strednej škole a školské sebapoňatie (Antunes & Fontaine, 2004; Bissonnette, 2000; Senler & Sungur, 2009; Qalavand et al., 2013).

Chlapci sa dievčatá sa môžu líšiť v tom, ako vnímajú rodinné prostredie. Liu (2000) na základe výsledkov predchádzajúcich štúdií tvrdí, že dievčatá sa viac zaoberajú názormi druhých, viac túžia byť obľúbené, preto sa vyhýbajú správaniu, ktoré by mohlo vyvolať negatívne reakcie a vynakladajú viac úsilia, aby dosiahli harmóniu v medziľudských vzťahoch. Dospievajúce dievčatá vnímajú aj vzťahy so svojimi rodičmi pozitívnejšie v porovnaní s chlapcami. Ich sebaúcta vzrastá spolu s prejavovaným záujmom a podporou zo strany rodičov. Napriek tomu, výsledky niektorých výskumov, uskutočnených koncom minulého storočia, naznačujú, že vzťahy s rodičmi, komunikácia a podpora zo strany rodičov majú vzťah s celkovou sebaúctou i školským sebapoňatím v rovnakej miere u dospievajúcich chlapcov i dievčat (Liu, 2000).

Sociálne prostredie jednotlivca tvorí nielen rodina, ale tiež kamaráti a priatelia. Veľká časť teoretikov, zaoberajúcich sa adolescenciou, sa zhoduje v názore, že v období dospievania sa rovesnícke vzťahy stávajú významným zdrojom sociálnych skúseností a opory (Braun et al., 2014; Pfeffer, 2003; Poledňová, 2012). V interakcii s rovesníkmi si adolescent začína uvedomovať svoje schopnosti, pociťuje svoje potreby a definuje seba samého i svoje ciele, snaží sa vytvárať si vlastné plány a nájsť si miesto v spoločnosti (Szobiová & Jansová, 2005). Priatelia sú pre adolescenta významným zdrojom sociálnej opory. Zdieľajú s ním podobné hodnoty a záujmy, pomáhajú mu prekonávať nepriaznivé životné obdobia a podieľajú sa na formovaní jeho sebapoňatia (Kratochvíl, 2001; Poledňová, 2012; Slezáčková, 2012). Jones, Audley-Piotrowski a Kieferová (2012) preukázali, že vnímanie priateľovho správania a postoja ku škole a školským výsledkom súvisí so školským sebapoňatím adolescenta a s jeho úspechmi v škole.

Keďže adolescent trávi veľkú časť dňa v škole, začína hľadať emočné zázemie v skupine priateľov v triednom kolektíve. Obdobie adolescencie predstavuje významnú etapu vo vývine medziľudských vzťahov v rámci školskej triedy. Interpersonálne vzťahy v stredoškolských triedach sú v porovnaní s predchádzajúcim obdobím silnejšie, trieda ako skupina má pevnejší systém pozícií a hodnôt, dáva príležitosť k názorovej konfrontácii, k prejavom a ujasňovaniu vlastných postojov v interakcii s rovesníkmi (Čapek, 2010; Širůček & Širůčková, 2012). Pre dospievajúceho je neformálna školská skupina zdrojom bezpečia, miestom sebauplatnenia a akceptácie druhými, chráni jeho vytvárajúcu sa autonómiu. Nedostatočný prospech či nedostatočné sociálne kompetencie môžu viesť k odmietnutiu zo strany spolužiakov, v dôsledku čoho dochádza k problematickému rozvoju jednotlivca a k ťažkostiam v adaptácii.

Pozitívne a podporujúce vzťahy so spolužiakmi súvisia so spokojnosťou, a tiež s vyššou sebaúctou jednotlivca (Holt & Lewis, 2012; Poledňová, 2012; Sarkova et al., 2014).

Školské prostredie a vzťahy v ňom sa podieľajú na rozvoji sebapoňatia žiaka, najmä v oblasti školského sebapoňatia. Zmeny v školskom sebapoňatí adolescenta sú ovplyvnené viacerými faktormi, medzi ktoré patrí hodnotenie výkonov a úspechov v škole zo strany spolužiakov. Keďže sociálne porovnávanie hrá významnú rolu vo vývine školského sebapoňatia, žiaci majú tendenciu inklinovať k takej forme vnímania seba, akú používajú ich spolužiaci ako referenčná skupina. Formovanie školského sebapoňatia žiaka je ovplyvnené nielen hodnotením jeho výsledkov v škole, ale tiež očakávaniami zo strany spolužiakov i učiteľov. Významným faktorom je reputácia žiaka medzi rovesníkmi v triede a jeho vnímanie triednych vzťahov. Podporujúce vzťahy so spolužiakmi vedú k zvyšovaniu školského sebapoňatia žiaka (Bakadorova & Raufelder, 2015; Du Plessis, 2005; Jones et al., 2012; Qalavand et al., 2013).

Napriek tomu, že pre adolescentov je vo všeobecnosti charakteristická silná potreba patriť niekam, byť obľúbeným, viacerí autori poukazujú na významné medzipohlavné rozdiely,

spôsobené odlišnou socializáciou v detstve. Dospievajúci chlapci majú silnejšiu potrebu byť prijatí do väčšej skupiny, dievčatá uprednostňujú skôr dôverné dyadické priateľstvá alebo členstvo v malých skupinách (Björkqvist, Österman, & Kaukiainen, 2000; Pfeffer, 2003). Liu (2000) prináša prehľad výsledkov viacerých výskumov, potvrdzujúcich, že dospievajúce dievčatá v porovnaní s chlapcami vnímajú svoje vzťahy s priateľmi i spolužiakmi v triede ako viac pozitívne. Zároveň majú viac dôverné konverzácie s blízkymi priateľmi, sú viac ochotné obrátiť sa na priateľov pri emočných problémoch a problémoch v škole a v porovnaní s chlapcami tiež častejšie napodobňujú svojich priateľov. Na základe výsledkov týchto výskumov možno predpokladať, že interpersonálne vzťahy s rovesníkmi viac pôsobia na formovanie školského sebapoňatia dievčat ako chlapcov.

Metodika

Cieľ výskumu

Z vyššie uvedených výskumných štúdií vyplýva, že vzťahy s významnými ľuďmi sa podieľajú na formovaní školského sebapoňatia adolescenta (Du Plessis, 2005; Liu, 2000; Senler & Sungur, 2009). Doposiaľ uskutočnené výskumy väčšinou vnímali vzťahy ako jednodimenzionálne. Merali poskytovanú sociálnu oporu, komunikáciu, vrúcnosť či kontrolu. V našej práci vychádzame z viacdimenzionálneho poňatia kvality interpersonálnych vzťahov, tvoreného sociálnou oporou, hĺbkou vzťahu a konfliktami. Cieľom tejto štúdie je skúmať súvislosti medzi jednotlivými dimenziami kvality vzťahov s matkou a otcom, so spolužiakmi v triede i kamarátmi mimo školy a dimenziami školského sebapoňatia stredoškôľakov. Vychádzajúc z predchádzajúcich výskumov (Doyle, Markiewicz, Brendgen, Lieberman, & Voss, 2015; Du Plessis, 2005; Holt & Lewis, 2012; Liu, 2000; Wu, 2009) predpokladáme, že podpora a hĺbka vzťahu s obomi rodičmi, kamarátmi i spolužiakmi významne pozitívne koreluje so školským sebapoňatím adolescenta a vnímané konflikty v spomínaných vzťahov významne negatívne korelujú so školským sebapoňatím adolescenta.

Zároveň sme sa v práci zamerali na sledovanie medzipohlavných rozdielov v skúmaných premenných. Vychádzajúc z výskumov, ktorých prehľad prináša vo svojej práci Liu (2000), a z výskumu Balážovej a Popelkovej (2017b) predpokladáme, že dospievajúci chlapci a dievčatá sa významne nelíšia v školskom sebapoňatí, ani v jeho dimenziách (školská dôvera a školské úsilie). V súvislosti s vnímanou kvalitou vzťahov predpokladáme, že dievčatá dosahujú v porovnaní s chlapcami vyššie skóre v kvalite vzťahov s obidvomi rodičmi, s rovesníkmi v triede i kamarátmi mimo triedy (Björkqvist et al., 2000; Liu, 2000; Pfeffer, 2003). Vzťahy medzi školským sebapoňatím a kvalitou interpersonálnych vzťahov preto sledujeme zvlášť u dospievajúcich chlapcov a zvlášť u dievčat.

Výskumná vzorka

Výskumná vzorka pozostávala zo 104 gymnazistov z gymnázia v Detve a z cirkevných gymnázií v Leviciach a v Nitre. Výskumu sa zúčastnilo 48 chlapcov a 56 dievčat vo veku 15 – 20 rokov (AMvek=17,62; SDvek=1,10). Zastúpené boli všetky štyri ročníky strednej školy.

Zber dát bol príležitostný a prebiehal v mesiacoch apríl – júl 2017. Pred samotným zberom sme získali súhlas riaditeľov jednotlivých škôl s uskutočnením výskumu, a tiež podpísané informované súhlasy s účasťou na výskume od rodičov v prípade neploletých žiakov. V prípade ploletých žiakov podpisovali informované súhlasy samotní žiaci.

Meracie nástroje

Školské sebapoňatie adolescenta bolo merané dotazníkom Academic Self-Concept Questionnaire (ASCQ). Pôvodnú 20-položkovú verziu dotazníka vytvorili singapurskí výskumníci Liu a Wang (2005). Vychádzali z vybraných položiek niekoľkých už existujúcich dotazníkov (Academic Self-Esteem subscale; School Subjects Self-Concept Scale; General and Academic Status scale; Academic Self-Concept Scale). Dotazník bol tvorený dvomi 10-položkovými subškálami – školská dôvera (predstavuje žiakove pocity a vnímanie, týkajúce sa jeho školských kompetencií) a školské úsilie (predstavuje žiakov záväzok, zapojenie a záujem o prácu v škole). Preklad dotazníka do slovenčiny uskutočnili Balážová a Popelková. Vychádzajúc z výsledkov svojej overovacej štúdie navrhli modifikáciu pôvodného dotazníka ASCQ, v ktorej vylúčili položky 3, 4 a 13, ale zachovali dvojfaktorové riešenie dotazníka a preukázali jeho adekvátnu reliabilitu ($\alpha=0,70-0,79$) a validitu (Balážová & Popelková, 2017a; Balážová & Popelková, 2017b).

Kvalita vzťahov s matkou, otcom, kamarátmi a spolužiakmi bola meraná dotazníkom Quality of Relationship Inventory (QRI). Pôvodnú 25-položkovú verziu v anglickom znení vytvorili autori Pierce, Sarason a Sarasonová (1991). Dotazník meria kvalitu konkrétneho interpersonálneho vzťahu prostredníctvom 3 dimenzií vzťahu: sociálna opora (meria vnímanie sociálnej opory vo vzťahu s konkrétnou osobou), hĺbka vzťahu (odráža silu interpersonálneho spojenia medzi dvomi ľuďmi vo vzťahu a je blízka Bowlbyho konceptu pripútania) a konflikty (predstavujú mieru, do akej je vzťah zdrojom hnevu, pocitov viny a ambivalencie); (Pierce et al., 1991). Dotazník je vo svete široko využívaný a bol preložený do viacerých jazykov. Po získaní súhlasu od autora pôvodného dotazníka QRI sme preložili dotazník metódou dvojitého spätného prekladu do slovenčiny. Keďže pôvodná verzia dotazníka bola určená na meranie kvality vzťahu s konkrétnou osobou, modifikovali sme znenie položiek tak, aby sa pýtali nielen na kvalitu vzťahov s jednotlivcom (v prípade zisťovania kvality vzťahu s matkou a otcom), ale aj so skupinou ľudí (v prípade zisťovania kvality vzťahu s kamarátmi a spolužiakmi).

Štatistická analýza dát

Dáta boli analyzované prostredníctvom programu SPSS verzia 22. Na začiatku samotnej analýzy dát sme overili normalitu sledovaných premenných. Hodnoty koeficientov šikmosti a strmosti spĺňali kritérium normality (nižšie ako ± 1) v prípade školského sebapoňatia a jeho jednotlivých dimenzií, ale nespĺňali ho v prípade dimenzií kvality jednotlivých vzťahov (hodnoty koeficientov šikmosti a strmosti vyššie ako ± 1). Na základe týchto výsledkov sme na medzipohlavné porovnanie školského sebapoňatia použili Studentov t-test pre 2 nezávislé výbery a na medzipohlavné porovnania v kvalite vzťahov s matkou, otcom, kamarátmi a spolužiakmi Mann-Whitneyho U-test. Vzťahy medzi sledovanými premennými boli v prípade chlapcov i dievčat testované prostredníctvom Spearmanovho korelačného koeficientu.

Výsledky

V Tab. 1 a 2 prezentujeme výsledky medzipohlavných porovnaní v premenných školské sebapoňatie a kvalita interpersonálnych vzťahov. V prípade celkového školského sebapoňatia ($t_{(102)}=-,685$; $p>,05$) i v prípade jeho dimenzií školské úsilie ($t_{(102)}=-1,671$; $p>,05$) a školská dôvera ($t_{(102)}=-,671$; $p>,05$) sme neidentifikovali štatisticky významné rozdiely medzi dospelujúcimi chlapcami a dievčatami (Tab.1).

Tab. 1 Medzipohlavné rozdiely v školskom sebapoňatí a jeho dimenziách

ŠKOLSKÉ SEBAPŇATIE	Chlapci (n = 48)		Dievčatá (n = 56)		t – test		
	AM ₁	SD ₁	AM ₂	SD ₂	t	df	p
Dimenzia školské úsilie	19,48	3,24	20,59	3,94	-1,671	102	,098
Dimenzia školská dôvera	15,67	2,83	15,29	2,94	,671	102	,504
Celkové školské sebapoňatie	35,15	5,26	35,88	5,54	-,685	102	,495

Výsledky Mann-Whitneyho U-testu nepreukázali štatisticky významné medzipohlavné rozdiely v prípade žiadnej z dimenzií kvality vzťahu s otcom a spolužiakmi, ani v prípade dimenzie konflikt s matkou a kamarátmi. Dievčatá dosahovali v porovnaní s chlapcami významne vyššie skóre v dimenziách podpora a hĺbka vzťahov s matkou a s kamarátmi. Mediánové hodnoty ukazujú, že chlapci aj dievčatá vnímajú vzťahy so spolužiakmi ako menej podporujúce a menej hlboké v porovnaní so vzťahmi s rodičmi či rovesníkmi (Tab.2).

Tab. 2 Medzipohlavné rozdiely v dimenziách kvality interpersonálnych vzťahov

KVALITA INTERPERSONÁLNYCH VZŤAHOV		Chlapci (n = 48)	Dievčatá (n=56)	U – test		
		Mdn ₁	Mdn ₂	U	df	p
MATKA	podpora	28,0	32,0	827,0**	102	,001
	hĺbka	27,0	29,0	794,0**	102	,000
	konflikt	36,0	33,0	1237,5	102	,487
OTEC	podpora	27,0	27,0	1096,5	102	,139
	hĺbka	27,0	27,0	1224,5	102	,525
	konflikt	35,5	36,0	1288,0	102	,832
KAMARÁTI	podpora	27,5	30,0	894,0**	102	,000
	hĺbka	24,0	26,0	1002,0*	102	,025
	konflikt	32,5	31,0	1225,0	102	,437
SPOLUŽIACI	podpora	20,0	20,0	1297,0	102	,759
	hĺbka	16,5	14,5	1286,5	102	,707
	konflikt	31,5	31,0	1316,0	102	,855

Legenda: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$

V Tab.3 a 4 prezentujeme výsledky Spearmanových korelačných koeficientov. Výsledky naznačujú, že dimenzia školská dôvera, ani celkové školské sebapoňatie, významne nekorelujú so žiadnou z dimenzií kvality vzťahov s rodičmi, ani s rovesníkmi ($p>,05$). V prípade chlapcov

sme identifikovali štatisticky významné stredne silné pozitívne vzťahy medzi školským úsilím a hĺbkou vzťahu s matkou ($r_s=,384$; $p=,007$) aj s otcom ($r_s=,416$; $p=,003$); (Tab.3).

Tab. 3 Vzťah školského sebapoňatia a kvality interpersonalných vzťahov u chlapcov

CHLAPCI (n=48)		DIMENZIA ŠKOLSKÉ ÚSILIE	DIMENZIA ŠKOLSKÁ DÔVERA	CELKOVÉ ŠKOLSKÉ SEBAPŇATIE
MATKA	podpora	,148	,052	,092
	hĺbka	,384*	,110	,272
	konflikt	-,167	,054	-,100
OTEC	podpora	,096	-,029	-,004
	hĺbka	,416*	,043	,241
	konflikt	-,097	,093	-,015
KAMARÁTI	podpora	,067	-,012	,007
	hĺbka	,118	,042	,096
	konflikt	-,008	-,223	-,078
SPOLUŽIACI	podpora	,162	-,079	,063
	hĺbka	,169	,007	,127
	konflikt	,198	,059	,172

Legenda: * $p \leq 0,05$

V prípade dospelujúcich dievčat sme neidentifikovali štatisticky významné vzťahy medzi celkovým školským sebapoňatím a jeho dimenziou školská dôvera s kvalitou všetkých sledovaných interpersonalných vzťahov. Ako štatisticky významný a pozitívny sa preukázal vzťah dimenzie školské úsilie s podporou ($r_s=,304$; $p=,023$) a hĺbkou vzťahu so spolužiakmi ($r_s=,299$; $p=,025$); (Tab.4).

Tab. 4 Vzťah školského sebapoňatia a kvality interpersonalných vzťahov u dievčat

DIEVČATÁ (n=56)		DIMENZIA ŠKOLSKÉ ÚSILIE	DIMENZIA ŠKOLSKÁ DÔVERA	CELKOVÉ ŠKOLSKÉ SEBAPŇATIE
MATKA	podpora	,198	-,039	,109
	hĺbka	,121	-,038	,075
	konflikt	,007	,016	,011
OTEC	podpora	,080	,063	,113
	hĺbka	-,117	-,141	-,110
	konflikt	,060	-,024	-,010
KAMARÁTI	podpora	-,065	-,169	-,144
	hĺbka	-,056	-,222	-,168
	konflikt	-,182	-,153	-,193
SPOLUŽIACI	podpora	,304*	,023	,187
	hĺbka	,299*	,025	,190
	konflikt	-,125	,004	-,061

Legenda: * $p \leq 0,05$

Diskuze

V predkladanej štúdií sme sa zamerali na skúmanie dvoch premenných, ktorých význam výrazne stúpa v období adolescencie. Narastá význam sociálnych vzťahov s kamarátmi, prehĺbujú sa vzťahy v rámci školských tried, a zároveň zostávajú dôležité vzťahy s rodičmi. Doyle et al. (2015) upozorňujú na fakt, že počas dospievania sa stupňuje vplyv všetkých sociálnych vzťahov jednotlivca na formovanie jeho sebapoňatia. Adolescencia predstavuje obdobie, kedy narastá význam školského sebapoňatia ako dimenzie celkového sebapoňatia, ktoré vypovedá o adolescentovom vzťahu k školskému prostrediu a vnímaní vlastných schopností v jednotlivých predmetoch. Viacerí výskumníci upozorňujú na medzikultúrne, a tiež medzipohlavné odlišnosti v rámci školského sebapoňatia i dôležitosti interpersonálnych vzťahov (Liu, 2000; Nishikawa, 2009).

Výsledky medzipohlavných porovnaní v tejto štúdií ukázali, že dospievajúci chlapci a dievčatá sa nelíšia v školskom sebapoňatí. Naše zistenia sú v súlade s výsledkami Liu (1994 in: Liu, 2000), ktorý na vzorke singapurských žiakov nepotvrdil významné medzipohlavné rozdiely v celkovom školskom sebapoňatí. Podobne to bolo aj v prípade dimenzií školské úsilie i dôvera, aj keď dievčatá dosahovali vyššie skóre v školskom úsilí a chlapci v školskej dôvere. Tieto výsledky sú porovnateľné s výsledkami nášho výskumu. Zdá sa, že dievčatá prejavujú vyššiu snahu a záujem o dianie na vyučovacích hodinách, venujú učiteľom viac pozornosti, kým chlapci majú vyššiu dôveru vo vlastné schopnosti, týkajúce sa školy a školských povinností. Tieto rozdiely neboli štatisticky významné.

Medzipohlavné porovnania v jednotlivých dimenziách kvality vzťahov s rodičmi i rovesníkmi ukázali, že dievčatá vnímajú vyššiu podporu a hlbšie vzťahy s matkou i s kamarátmi v porovnaní s chlapcami. Chlapci naopak dosahujú vyššie skóre v konfliktoch s rodičmi aj s rovesníkmi v triede i mimo nej, aj keď tieto rozdiely nie sú štatisticky významné. Naše zistenia sú v súlade s výsledkami predchádzajúcich výskumov, v ktorých dievčatá vnímali svoje vzťahy pozitívnejšie ako chlapci, najmä pokiaľ ide o vzťahy s rodičmi. Pre dievčatá je významný vzťah s matkou, ktorá predstavuje primárnu vzťahovú osobu, napodobňovaním ktorej sa učí preberať svoju sociálnu rolu a rozvíjať svoje sebavedomie a sociálne kompetencie, učí sa ako fungovať vo vzťahoch. Dievčatá sú v dôsledku odlišnej socializácie viac vedené k tomu, aby si udržiavali harmonické vzťahy s dospelými vo svojom okolí. Zároveň majú tendenciu vytvárať si bližšie a intímnejšie vzťahy s menším počtom priateľov, teda kladú dôraz skôr na kvalitu svojich vzťahov, kým pre chlapcov je charakteristická vyššia kvantita vzťahov s rovesníkmi, čo sa môže odzrkadľovať vo vnímanej nižšej podpore i hĺbke vzťahov s kamarátmi (Björkqvist et al., 2000; Firmanová & Firmanová, 2004; Liu, 1994 in: Liu, 2000). Naše výsledky zároveň naznačujú, že dospievajúci chlapci aj dievčatá vnímajú vzťahy so spolužiakmi ako menej podporujúce a menej blízke v porovnaní so vzťahmi s rodičmi či kamarátmi. Tieto výsledky sú v rozpore s tvrdeniami niektorých autorov, že vzťahy v rámci školských tried sa v období adolescencie menia, stávajú sa zdrojom bezpečia a emočného zázemia (Poledňová, 2012; Širůček & Širůčková, 2012), ale odzrkadľujú pozorovania zo strany učiteľov i školských psychológov, ktorí upozorňujú na stále sa zhoršujúce vzťahy v školských triedach.

V predkladanej výskumnej štúdií sme predpokladali, že kvalita vzťahov s rodičmi, s kamarátmi i so spolužiakmi v triede významne súvisí so školským sebapoňatím adolescenta. Ukázalo sa, že dimenzia školská dôvera a celkové školské sebapoňatie sa u dospievajúcich chlapcov ani u dievčat nespájajú s kvalitou ich interpersonálnych vzťahov. Zdá sa, že dôvera vo vlastné školské

schopnosti súvisí u stredoškolákov s inými premennými. Na strane rodičov môže ísť o záujem, komunikáciu, očakávanie či spätnú väzbu, týkajúce sa školy a školských povinností žiaka (Liu, 2000; Qalavand et al., 2013). Na strane rovesníkov môže ísť o hodnotenie výkonov a úspechov v škole (Qalavand et al., 2013). Významný vplyv môže mať rovnako učiteľ, jeho očakávanie, podpora i spätná väzba (Du Plessis, 2005). Predchádzajúce výskumy potvrdili, že dôležitým prediktorom školského sebapoňatia, chápaného ako vnímanie vlastných školských kompetencií, sú žiakove výsledky v škole (Bakardova & Raufelder, 2015; Qalavand et al., 2013). Bakardova a Raufelderová (2015) zistili, že žiaci s vyšším sebapoňatím sú viac motivovaní porovnávaním sa s inými, kým žiaci s nižším sebapoňatím sú motivovaní skôr podporou a posilnením. Podobne Liu (1994 in: Liu, 2000) tvrdí, že u žiakov s horším prospechom je významným prediktorom školského sebapoňatia sociálna klíma v triede, vzťahy s učiteľom či jeho očakávanie (Liu, 1994 in: Liu, 2000). U žiakov z tried s lepším prospechom sú významným prediktorom výsledky, dosahované referenčnou skupinou, teda školskou triedou. Našu výskumnú vzorku tvorili gymnazisti, u ktorých sa predpokladá vyšší výkon a lepší prospech v porovnaní s inými typmi stredných škôl. Zároveň išlo o jednotlivcov, dosahujúcich skôr vyššiu úroveň školského sebapoňatia. Predpokladáme preto, že dôvera vo vlastné školské kompetencie môže u týchto žiakov viac súvisieť s ich školskými úspechmi a porovnaniami s výsledkami ich spolužiakov, ako s kvalitou ich interpersonálnych vzťahov s rodičmi či s rovesníkmi v triede i mimo nej. V budúcich výskumoch bude potrebné overiť tieto predpoklady porovnaním sily vzťahov školského sebapoňatia adolescenta s kvalitou interpersonálnych vzťahov a s vlastným prospechom i prospechom v triede. Zároveň bude potrebné skúmať žiakov z rôznych typov stredných škôl.

Väčšina doposiaľ uskutočnených výskumov vychádzala z chápania školského sebapoňatia ako vnímania vlastných školských kompetencií. Išlo teda o chápanie blízke jednej z dimenzií dotazníka ASCQ – školskej dôvere. Skúmanie vzťahov medzi dimenziami kvality interpersonálnych vzťahov s druhou dimenziou školského sebapoňatia – školským úsilím – prinieslo odlišné výsledky. Ukázalo sa, že v prípade chlapcov sa školské úsilie spája s vnímanou hĺbkou vzťahu s obidvomi rodičmi. Hĺbka vzťahu predstavuje dimenziu, vychádzajúcu z Bowlbyho konštruktu pripútania (attachment). Naše výsledky naznačujú, že blízkosť a pozitívne vzťahy s obidvomi rodičmi sa u dospievajúcich chlapcov spájajú s vyšším záujmom o školu, motivujú ich k vyššej aktivite na hodinách a k vynakladaniu väčšej snahy pri plnení školských povinností. Výsledky našej štúdie nekorešpondujú s výsledkami výskumov, prezentovaných Liu (2000), ktoré ukázali, že vzťah s rodičmi viac pôsobí na školské sebapoňatie chlapcov v porovnaní s dievčatami. V prípade dimenzie školské úsilie u dospievajúcich dievčat sa ako významná javí podpora a hĺbka vzťahu so spolužiakmi v triede. Tieto zistenia naznačujú, že pre rozvíjanie pozitívneho záujmu dievčat o školu a snahy pri plnení školských povinností je dôležitá pozitívna klíma v triede. Dievčatá sa pravdepodobne viac porovnávajú so svojimi spolužiakmi a ich podpora a prijatie pôsobí na ich školské sebapoňatie viac ako v prípade dospievajúcich chlapcov.

Uvedomujeme si, že predkladaná výskumná štúdia má niekoľko obmedzení. Za hlavný limit považujeme veľkosť výskumnej vzorky, a tiež jej homogénosť. Do výskumu boli zahrnutí len žiaci z viacerých gymnázií, čo nám neumožňovalo porovnať výsledky so žiakmi z iných typov stredných škôl. Predpokladáme, že žiaci gymnázií sú v porovnaní so žiakmi zo stredných škôl viac vedení k dosahovaniu lepších výsledkov, čo sa môže odrážať v úrovni ich školského sebapoňatia. Limitom výskumu sú rovnako meracie nástroje, ktoré boli doposiaľ využívané v zahraničí a na ich validizácii pre slovenskú populáciu autorky stále pracujú.

Závěr

Školské sebapoňatie predstavuje v období adolescencie významnú zložku celkového obrazu, ktorý si jednotliviec o sebe vytvára. Zahŕňa adolescentove predstavy o vlastných školských schopnostiach, a tiež jeho vnímanie vynaloženého úsilia a záujmu o dianie v škole. Výsledky ukázali, že to, ako dospievajúci chlapci vnímajú svoje vynaložené úsilie v škole súvisí s hĺbkou ich vzťahu s rodičmi, kým u dievčat sa spája s podporou a hĺbkou vzťahu so spolužiakmi. Zdá sa, že celkové sebapoňatie adolescenta, ani jeho dôvera vo vlastné školské schopnosti nesúvisia s kvalitou jeho vzťahov v rodinnom, v rovesníckom, ani v školskom prostredí.

Literatura

- Antunes, C., & Fontaine, A.M. (2004). Adolescents' perceptions of their parents' attitudes towards academic performance: Their relation with academic performance, academic self-concept and global self-esteem. *Hellenic Journal of Psychology* 1, 203-220.
- Bakadorova, O., & Raufelder, D. (2015). Perception of teachers and peers during adolescence: Does school self-concept matter? Results of a qualitative study. *Learning and Individual Differences*, 43, 218-225.
- Balážová, M., & Popelková, M. (2017a). Overenie a modifikácia slovenskej verzie dotazníka akademického self-konceptu pre stredoškóľakov (ASCQ). In *Sociální procesy a osobnost: Sborník abstraktů z konference* (s. 32). Brno: AV ČR.
- Balážová, M., & Popelková, M. (2017b). Konštruktívna validita slovenskej verzie dotazníka ASCQ. In I. Sarmány-Schuller (Ed.), *Psychologické dni 2017: Agresia vo verejnom priestore: zborník abstraktov* (s. 32). Bratislava: SAV.
- Bissonnette, J.T. (2000). *Predicting Academic Achievement: The role of Self-Concept and the Home Environment*. Windsor, Ontario, Canada: University of Windsor.
- Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence – empathy = aggression? *Aggression and Violent Behavior*, 5(2), 191–200.
- Braun, R., Marková, D., & Nováčková, J. (2014). *Praktikum školní psychologie*. Praha: Portál.
- Čapek, R. (2010). *Třídní klíma a školní klíma*. Praha: Grada.
- Doyle, A.B., Markiewicz, D., Brendgen, M., Lieberman, M., & Voss, K. (2015). Child Attachment Security and Self-Concept: Associations With Mother and Father Attachment Style and Marital Quality. *Merrill-Palmer Quarterly*, 46(3), 514-539.
- Du Plessis, A.B. (2005). *The Academic Self-Concept of Learners with Hearing Impairment in Two South African Public School Contexts: Special and Full-Service Inclusion Schools*. Pretoria: University of Pretoria.
- Firmanová, J., & Firmanová, D. (2004). *Matky a dcéry*. Bratislava: Motýľ.
- Holt, N., & Lewis, R. (2012). *Psychologie mezilidských vztahů*. Praha: Grada.
- Jones, M.H., Audley-Piotrowski, S.R., & Kiefer, S.M. (2012). Relationships Among Adolescents' Perceptions of Friends' Behaviors, Academic Self-Concept, and Math Performance. *Journal of Educational Psychology*, 104(1), 19-31.
- Kratochvíl, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Liu, H.J. (2009). Exploring Changes in Academic Self-Concept in Ability-Grouped English Classes. *Chang Gung Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(2), 411-432.
- Liu, W.C. (2000). *A Longitudinal Study of Academic Self-Concept in a Streamed Setting: Home Environment and Classroom Climate Factors*. Dissertation thesis. England: University of Nottingham.
- Liu, W.C., & Wang, C.K.J. (2005). Academic self-concept: A cross-sectional study of grade and gender differences in a Singapore Secondary School. *Asia Pacific Education Review*, 6(1), 20-27.

- Marsh, H.W. (1992). *Self Description Questionnaire (SDQ) I: A theoretical and empirical basis for the measurement of multiple dimensions of preadolescent self-concept. A test manual and research monograph*. San Antonio: The Psychological Corporation.
- Nishikawa, S. (2009). *Japanese Adolescents' Self-Concept and Wellbeing in comparison with other countries*. Umeå: Umeå University.
- O'Neill, T.L. (2015). *Academic Motivation and Student Self-Concept, the Keys to Positively Impacting Student Success*. Získané z: <<http://mtprof.msun.edu/Fall2014/motive.html>>
- Oravcová, J., Ďuricová, L., & Bindasová, O. (2007). *Psychológia rodiny*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela.
- Osecká, L., Macek, P., & Řehulková, O. (2000). *Reakce adolescentů na problémy v rodině: souvislost se sebehodnocením a s vědomím vlastní účinnosti*. In M. Blatný, M. Svoboda, I. Ruisel, & J. Vyrost (Eds.), *Sociální procesy a osobnost: Sborník příspěvků*. (pp. 159-167), Brno: Masarykova univerzita.
- Pfeffer, S. (2003). *Rozvíjíme emoce dětí*. Praha: Portál.
- Pierce, G.R., Sarason, I.G., & Sarason, B.R. (1991). *General and Relationship-Based Perceptions of Social Support: Are Two Construct Better Than One?* *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(6), 1028-39.
- Poledňová, I. (2012). *Výkonová motivácia v prostredí školy – súvislosti so sebaopätím a utváraním sociálnych vzťahov*. In P. Macek, & L. Lacinová (Eds.), *Vzťahy v dospívání* (pp. 115-126). Brno: Barrister & Principal.
- Qalavand, M., Saravazad, S., Kalanzadeh, G., Bakhtiarvand, M., & Roshani, A.A. (2013). *The Study of the Correlation Between EFL Students' Self-Concept and their Academic Achievement in EFL Classrooms*. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 4(2), 331-341.
- Sarkova, M., Bacikova-Sleskova, M., Madarasova Geckova, A., Katreniakova, Z., van den Heuvel W., & van Dijk, J.P. (2014). *Adolescents' psychological well-being and self-esteem in the context of relationships at school*. *Educational research*, 56(4), 367-378.
- Senler, B., & Sungur, S. (2009). *Parental Influences on Students' Self-Concept, Task Value Beliefs, and Achievement in Science* *The Spanish Journal of Psychology*, 12(1), 106-117.
- Shavelson, R.J., Hubner, J.J., & Stanton, G.C. (1976). *Self-Concept: Validation of Construct Interpretations*. *Review of Educational Research*, 26(3), 407-441.
- Slezáčková, A. (2012). *Průvodce pozitivní psychologií: Nové přístupy, aktuální poznatky, praktické aplikace*. Praha: Grada.
- Szobiová, E., & Jansová, D. (2005). *Interpersonálne vzťahy a tvorivosť v adolescencii*. In I. Sarmány-Schuller, & M. Bratská (Eds.), *Psychológia pre život alebo ako je potrebná metanoia: 23. Psychologické dni: zborník príspevkov* (pp. 145-150). Bratislava: Slovenská psychologická spoločnosť.
- Širůček, J., & Širůčková, M. (2012). *Vývoj a zkoumání vrstevnických vztahů*. In P. Macek, & L. Lacinová (Eds.), *Vzťahy v dospívání*. (pp. 41-53), Brno: Barrister & Principal.
- Van Boxtel, H.W., & Mönks, F.J. (1992). *General, social, and academic self-concepts of gifted adolescents*. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(2), 169-86.
- Wu, Ch. (2009). *The relationship between attachment style and self-concept clarity: The mediation effect of self-esteem*. *Personality and Individual Differences*, 47, 42-46.
- Yorke, L. (2013). *Validation of the Academic Self-Concept Questionnaire in the Vietnam School Survey: Round 1*. Získané z: <http://younglives.qeh.ox.ac.uk/files/questionnaires/school-survey/vietnam-school-survey/justification-documents/VN_SSR1_technical%20Note_%20Academic%20Self%20concept.pdf>